

Zgodba o ratitovškem zvonu in še o čem

✍️ Jože Dolenc ✎ Oton Naglost

Končala se je vojna katastrofa svetovnih razsežnosti in preživeli so si počasi celili rane, ki jih je zadala morija. Upajoč, da je bila ta tudi poslednja, se je našlo nekaj zanesenjakov, med katerimi je prednjačil Rudolf pl. Andrejka (nedvomno tudi po zaslugi svoje soproge Micike, po domače Tavčarjeve iz Selc), ki so začeli načrtovati kočo na Ratitovcu, jo leta 1925 tudi zgradili in predali njenemu namenu. Poimenovali so jo po takrat že pokojnem rojaku iz Selške doline in državnozborskem poslancu Janezu Evangelistu Kreku, ki je neizmerno rad zahajal

¹ Začetnik današnje kovinske industrije v Železnikih je bil prav on, saj stroja za izdelavo sponk ni le kupil, marveč je na njem tudi stekla proizvodnja, ki sicer ni trajala dolgo, kajti prav kmalu je Boncelj, ki se ga še kar dobro spominjam kot preprostega in dobrosrčnega človeka, kot priznan strokovnjak prevzel mesto univerzitetnega profesorja na strojni fakulteti zagrebške univerze. Pokojni Niko Žumer je stroj kupil že pred vojno (zgodba, ki še dandanes kroži o izvoru denarja, ni preverjena in je zato ne bom opisal), po njej pa je proizvodnja v okviru novonastale kovinske zadruga končno zares lahko stekla.

Opomba: Članek je posvečen 100-letnici ustanovitve Planinskega društva Železniki. Društvo je bilo namreč ustanovljeno 21. maja 1907 z imenom Podružnica SPD s sedežem v Železnikih.

sem gor, često v spremstvu neke Kamile Tajmerjeve ... Lepota narave je v dvoje menda lepša in čemu bi bil prav on izjema?!

V tistih časih je bil na pomembnem položaju v takratnem slovenskem gospodarstvu še en Železnikar, in sicer je bil to inženir Jože Boncelj, direktor livarne v Trbovljah, ki je spadala v Kranjsko industrijsko družbo.¹ V livarni so vlili zvon in Krekovo podobo, ki ju je nato podaril koči. Zvon je bil namenjen predvsem tistim, ki v gosti megli niso mogli najti poti do koč. Prav gotovo je marsikdo pozvonil tudi iz golega veselja, saj je imel (in ga še vedno ima) lep zven; morda je z njim pastir klical svoje ovčice, ki so se pasle po planini in se zbrale okrog njega, nadejajoč se priboljška iz njegovih rok.

Krekova koč postane del Rupnikove linije

Minevala so leta, morijo prve svetovne vojne so nekako skušali pozabiti, a že so se zbirali še temnejši oblaki. S severa in zahoda je grozila nevarnost in vojska takratne kraljevine se je nanjo pripravljala tudi tako, da je po naših gorah posejala betonske utrdbe v lažnem upanju, da bo tako prestregla prvi udarec osvaja-

jalca. Pod poveljstvom štaba za utrjevanje z divizijskim generalom Leonom Rupnikom so zato že leta 1936 začeli graditi sistem obmejnih utrdb, kasneje popularno imenovan Rupnikova linija. Leta 1940 je štab pod svoje poveljstvo prevzel vse obmejne planinske postojanke, med njimi torej tudi Krekovo kočo na Ratitovcu. Celotni inventar (kuhinjske posode, jedilne pribore, posteljno perilo itn.) so razprodali na dražbi. Večino so pokupili Podgorci. Moj oče Drago kot takratni in hkrati poslednji oskrbnik kočice si je od celotne imovine izgovoril dve v tistem negotovem času neuporabni stvari: vpisno knjigo in zvon. Predstavnika Slovenskega planinskega društva Ljubo Tiplič mu je oba predmeta izročil v last in posest (prepričan sem, da ti je, spoštovani bralec, pomen obeh besed znan) in z najmlajšim bratom Radovanom, ki je kasneje padel kot komisar bataljona Vojkove brigade, sta zvon na nosilih prinesla domov na Jesenovc, kjer sta ga spravila v domačo hišo.

Zvon z Ratitovca pred hišo na Jesenovcu preživi drugo svetovno vojno

Čez dve leti (junija 1942) sta z mizarjem in kasnejšim sosedom Nikom Kosmom – Matičkom

postavila vrtno uto z miniaturnim zvonikom in vanj obesila zvon. Prav med delom sta zaslišala, kako je nekje na Trnju zalajala strojnica, in oba hkrati naglas pomislila: Blaž'k je padel!

V spomin Jožku Demšarju, po domače Blažku, naj omenim, kako se ga je v opisu kalvarije Dražgošanov med bitko partizanov z Nemci januarja 1942 hvaležno spomnil takrat trinajstletni Ivan Jelenc, po domače Birtov, ki med drugim piše takole:² »Našo grozo in obup je presekalo močno vpitje od zunaj. Sredi gruče razjarjenih Nemcev se je pojavil človek v civilu. Prepričeval jih je, da so v hiši zaprti nedolžni ljudje, ki niso krivi za nastalo situacijo, ki se je dogajala v minulih dneh. S svojim energičnim nastopom in velikim tveganjem za svojo glavo je uspel, da so Nemci popustili. Odprla so se hišna vrata, kjer so nas zadrževali zaprte, in napotili so nas proti Rudnemu. Ta civilist je bil takratni župan občine Železniki Jože Demšar, ki je 25-30 Dražgošanov rešil zagotove smrti. Ne znam razumeti tega naključja, ko se je pojavil pravi človek na pravem mestu in rešil toliko človeških življenj iz objema večnosti.«

In tudi teh vojnih grozot in bratomorne vojne je bilo naposled le konec ... Obnova je

² Dražgoše, 11. in 12. januar 1942, Zbornik Selske doline Železne niti 3/2006, str. 166-169.

Pot z Ratitovca na Poden

bila trša, a so kljub temu že kmalu začeli misliti tudi na gradnjo nove kočice na Ratitovcu. Staro so bili partizani namreč požgali, da je Nemci ne bi morda porabili za svoje oporišče. Obsojati takšno početje, češ kakšno napako so vendar napravili, da kočice ni bilo treba požgati itn., je dandanes, torej po več kot 60 letih, kaj lahko opravilo, saj je po bitki pač najlažje biti general. Vsaka tovrstna obsodba se mi zato zdaj zdi krivična in nesmiselna. Vendar pustimo to in se raje posvetimo obnovi kočice in usodi ratitovškega zvona!

Morda se zdi večini ljudi danes samoumevno, da so kočico zgradili prav planinci Selške doline. Pa ni bilo tako enostavno in samoumevno! Veliko truda je bilo potrebnega že samo za to, da je ni začelo graditi medvoško planinsko društvo. Prav tu ima levji delež zaslug moj oče kot poslednji oskrbnik Krekove kočice, kajti v tistih letih je sklenil mnogo znanstev in prijateljev, ki jih vojna – med preživeli seveda! – ni prekinila. Na tem mestu bi rad nanizal nekaj spominov o tem, kako sem takratne zadeve kot šest- do osemleten otrok doživljal sam. Kdo utegne poreči, da so otroški spomini preveč subjektivni in ne morejo ustrezati resnici. Resnosti takšnih ugovorov se kajpak zavedam, ampak vseeno bi rad povedal nekaj stvari, ki mi že od zgodnjega otroštva ležijo na duši, a jih doslej še nikoli nisem omenjal. Toda še zdaj ne bom zapisal vsega, česar se še spominjam.

Gradnja nove Krekove kočice

Naj začnem s tako imenovanim lobiranjem na Planinski zvezi Slovenije kot naslednici Slovenskega planinskega društva. Spominjam se, kako se je ata mnogokrat zgodaj zjutraj usedel na kolo, se po tisti razdrapani makadamski cesti odpeljal v Ljubljano, od tam nato še večkrat na Bled, pa morda spet nazaj v Ljubljano, da se je končno zbit vrnil domov. Ne morem se spomniti, kaj vse je počel, a venomer je govoril predvsem o kočici na Ratitovcu in planinstvu, kasneje pa še o turizmu. Precej se je spremenilo, ko so nam daljnega leta 1952 napeljali telefon in mu ni bilo treba za vsako figo na kolo in z njim v Ljubljano. Takrat je bil to še induktorski telefon z ročico, kot ga dandanes lahko vidimo le še v starih filmih. V tistih časih je imel ata prijatelje v anhovski cementarni, ki je na novo usta-

arhiv Jože Dolenc

novljenemu oz. obnovljenemu društvu dobavila cement s precejšnjim popustom in več, kot so ga potrebovali pri gradnji kočice. Presežek cementa, po katerem je bilo takrat in še dolga desetletja kasneje neznansko povpraševanje, je društvo z lahkoto prodalo po tržni ceni in tako lažje kupilo preostali potrebni gradbeni material. Spominjam se, da je bilo v našem kozolcu nekakšno prehodno skladišče, kjer so čez zimo spravili cement in lesanit. Tam je bil še ne vem čigav Puchov motor, ki sem mu pozimi z neusmiljenim hupanjem vneto praznil akumulator. Dokler je troblja delala, je bilo v redu, potem mi motor nenadoma ni bil več zanimiv.

Vmesno skladišče v času same gradnje je bilo na Povdnu. Do tja so ves potrebni gradbeni material (cement, gradbeni les idr.) s Prtovča pripeljali s konjsko vprego (na fotografiji so furmani Drabončev Tone, ta spodnji Torkar, Javorčkov Tone, Adamov Peter, v sredini pa še moja malenkost). Tam so si ga nosači (večinoma ženske) naložili v koše in ga znosili na vrh. Na vsak način moram omeniti dvoje: za svoje delo so vsi dobili primerno plačilo, ki je v tistih časih že tako in tako politično in gospodarsko stigmatiziranim Podgorcem vsaj malo olajšalo sicer izjemno težak materialni položaj, in to je bila zasluga mojega pokojnega ata, ki je z izkupičkom prodaje presežkov cementa in drugega gradbenega materiala društvu omogočil lažje izpolnjevanje zapadlih obveznosti ter nagrajevanje furmanov in nosačev. Zavedati se namreč moramo, da so bili prevozniki, nosači

in delavci pri sami gradnji za svoje delo plačani in da torej ni bilo prostovoljno! Izvzeti so bili le člani gradbenega odbora, med katerimi naj omenim Jožeta Vebra in Petra Šmida iz Selc ter svojega ata.

Krivična obtožba

Zelena zavist in politična »zavednost« sta na žalost pripomogli k nečemu, kar je potem privedlo do razpada sicer dobro utečene društvene ekipe. Pojavili so se namreč sumi, da se je kaj od rezultatov tega trgovanja prijelo tudi atovih prstov. Obdolžili so ga, da se je okoriščal z društveno imovino. Dobro še vem, kako je nekega večera v gostilno v Njivah (takrat smo jo še imeli) vstopilo nekaj mož postave in nekaj domačinov, od katerih se dveh še zelo dobro spominjam, a ju ne bom izdal, čeprav sta že davno pokojna. Kar je bilo, je bilo in odpiranje starih, zaceljenih ran pomeni le neplodno zadajanje novih ran! Kot vedno sem tudi tisti večer sedel na poleti seveda nezakurjeni peči, od koder sem imel boljši pregled, ter osuplo in tudi strahoma opazoval pozne obiskovalce, kako so se prepirali z atom, opravili površno hišno preiskavo in ga na koncu odpeljali s seboj, hoteč mu dokazati že omenjeno okoriščanje. Ne morem trditi, a zdi se mi, da se je vrnil domov še isti večer. Ko sem ga naslednji dan malo pozornije opazoval, sem nagonsko začutil, da je njegova vnema za celotno stvar izpuhtela, kar se je takoj pokazalo v popolni prekinitvi vseh stikov z društvom. Na čisto osebni ravni jih je ponovno vzpostavil šele čez kaka tri desetletja, za kar je s svojim spravljamim in pomirjevalnim pristopom gotovo najzaslužnejši takratni predsednik društva Tone Nastran. Za prizadejano krivico se mu je eden od obeh sicer še danes po vsej dolini znanih domačinov opravičil. Ali se mu je opravičil tudi drugi, ne morem trditi, sta pa kljub slabemu priokusu v ustih dobrih deset let kasneje začela plodno sodelovati na drugih področjih. Ko včasih razmišljam o tem, se mi vedno bolj dozdeva, da sta bila le nekakšna predstavnika »civilne družbe«, ki si je takrat niti v sanjah nihče ni mogel zamišljati, skratka, bila sta le nekakšen »ščit« in »iluzija zakonitosti«. Ko so se zadeve umirile, tudi nihče več ni govoril o tem, kar je le znak, da je bila ovadba iz trte izvita in plod bogve česa.

Zvon je dobil nov dom

Ko po dobrega pol stoletja zadevo vnovič premlavam, vedno znova obstanem tam, kjer sem tudi sam zelo občutljiv: entuziazem. Ko ga ne bi bilo, bi bilo življenje v naši ožji in širši domovini videti precej drugače, predvsem pa uborneje. »Denar res ni vse, pomaga pa,« pravijo ciniki (in realisti), a čast in mirna vest, če ju človek ima, tudi nekaj veljata. Tudi entuziazem ima svoje meje in priznanje za vloženi trud človeku dobro dene, namerno nepriznavanje truda in zaslug pa pripelje do upravičenega zavračanja vsega, s čimer je imel prej opraviti. Tako se je pri planinstvu zgodilo tudi mojemu atu in podobno stricu Poldetu, po domače Popčovemu, pri gasilcih v Železnikih. Prizadejana krivica je huda reč, zares huda pa postane takrat, ko se obrne proti povzročitelju ...

In tako sta tako ratitovski zvon kot vpisna knjiga ostala v naši domači hiši. Ne vem sicer, kakšne načrte je imel ata z njima v tistih časih, a po onem sramotnem večernem obisku ju zagotovo ni nameraval izročiti nikomur več! Navsezadnje sta bila de iure in de facto njegova last!

Šele pred kakimi desetimi leti (ob 90-letnici našega planinskega društva) mi ga je uspelo toliko omehčati, da sem zvon v soboto odpeljal na Ratitovec, kjer je bila v nedeljo kratka svečanost, nato pa sem ga odpeljal tja, kamor spada in kjer je še zdaj, torej v Muzej Železniki. Tam bi muzejsko in planinsko društvo lahko skupaj uredila planinsko muzejsko zbirko. Celo o tem sem razmišljal, da bi ga pustil na Ratitovcu, če bi mu seveda našli primerno mesto. Pri najboljši volji ga nisem našel takrat in ga ne vidim niti danes. Če bi ga postavili tja, kjer je bil pred vojno (na vzhodno stran kočice proti Razorju), potem bi vso sezono klenkalo ves ljubi dan ... Če bi ga obesili na pozidnico, bi bil sicer vsem na ogled, zvonil pa ne bi več. Tako se mi zdi odločitev, da je zvon v muzeju, edino pravilna. Če bosta obe društvi zares postavili planinsko zbirko, bo tam tudi stara vpisna knjiga nekoč našla svoje mesto, da bo kot Brižinski spomeniki lahko v vitrini varno spravljena pred nepooblaščenimi dotiki. Ob takšnem, za našo dolino pomembnem unikatu morda zbledi celo Dalmatinova Biblija! ○